

3er. Congrés de Confraries, Congregacions i Germandats de Setmana Santa de Catalunya.

RESUM:

ELS DESIGNIS DEL SENYOR SÓN INESCRUTABLES

(Notes històriques a l'entorn de la pietat i la religiositat popular)

Josep Maria Sabaté i Bosch

Cronista oficial de l'AASST

La present comunicació és tan sols una aproximació al veritable sentit de la religiositat i pietat popular, especialment pel que fa a la Setmana Santa, a través d'una ràpida llambregada a la Història, però aportant les disposicions eclesials emanades de diferents concilis ecumènics i de les disposicions promulgades per la Seu Apostòlica en els darrers anys, emparats fonamentalment en els documents promulgats, per diferents pontífexs, pel Concili Vaticà II - constitucions, decrets i declaracions - i en els principis i orientacions del Directori sobre la pietat popular i la litúrgia de la Congregació pel culte diví i la disciplina dels sagraments, d'acord amb el Decret de Joan Pau II, per arribar a la conclusió evident de que, malgrat tot, els designis del Senyor són inescrutables.

3er. Congrés de Confraries, Congregacions i Germandats de Setmana Santa de Catalunya.

ELS DESIGNIS DEL SENYOR SÓN INESCRUTABLES

(Notes històriques a l'entorn de la pietat i la religiositat popular)

Josep Maria Sabaté i Bosch

Cronista oficial de l'AASST

En el sí de l'Església la qüestió de la pietat i la religiositat popular, sense entrar en les precises disquisicions terminològiques¹ i a l'expressió gestual que les caracteritza², ha estat, i és, tema de debat en diferents moments de la Història, sobretot quan va lligada a la litúrgia, al paper dels seglars i a les diferents formes del seu apostolat.

Històricament només cal remuntar-nos a l'Edat Mitja per a veure com aparegueren i es desenvoluparen distintes associacions i germandats amb diferent configuració jurídica i eclesial, de vegades amb un origen professional i amb una finalitat cultural i caritativa, moltes de les quals gairebé han arribat fins els nostres dies. En aquella època la relació entre la litúrgia i la pietat popular és complexa: la litúrgia inspira i fecunda expressions de la pietat popular i, a la inversa, formes de la pietat popular s'integren a la litúrgia - processons, representacions, etc. -³.

En arribar l'Edat Moderna, primer amb l'espiritualitat de l'anomenada "*devotio moderna*", reflectida en l'emblemàtic *De imitatione Christi*, i després amb les

---

¹ Congregación para el Culto Divino y la Disciplina de los Sacramentos: *Directorio sobre la piedad popular y la liturgia*. Del "*Mensaje*" de Su Santidad Juan Pablo II. Decreto del 21 de septiembre de 2001. BAC-documentos. Madrid, 2002. Pàg. 28.

² Congregación...: *Directorio*... Pàg. 31: "...expresiones, que se transmiten desde siglos de padres a hijos, son modos directos y simples de manifestar externamente el sentimiento del corazón y el deseo de vivir cristianamente. Sin este componente interior existe el riesgo de que los gestos simbólicos degeneren en costumbres vacías y, en el peor de los casos, en la superstición."

³ Congregación...: *Directorio*... Pàgs. 43-44.

disposicions emanades del Concili de Trento (1545-1563)⁴, és donà més importància al sentit “doctrinal”, tot i que amb la Reforma catòlica i el Barroc la pietat popular tornà a experimentar un altre desenvolupament extraordinari, especialment amb les confraries de dedicades als misteris de la Passió del Senyor, que tenien una triple finalitat de penitència, formació dels laics i obres de caritat.

Encara dins dels temps moderns, la Il·lustració del segle XVIII comportà la separació entre la “religió dels doctes”, més propera a la litúrgia “ortodoxa” amb una pràctica religiosa il·luminada per la intel·ligència i el saber, i la “religió dels senzills” la de la pietat popular, menyspreada per aquells “doctes” per estar nodrida per la superstició i el fanatisme, tot i que l’Església aprofita aquesta pietat popular per a contrarestar la propaganda racionalista, talment com va servir abans per aturar el protestantisme - i potser com pot servir també en els nostres dies davant d’altres escomeses -.

Ja en l’època contemporània, el Romanticisme afavorirà la comprensió i l’estima dels sentiments populars i el papa sant Pius X (1903-1914) obrirà el camí d’una justa relació entre la litúrgia i la pietat popular⁵, a despit dels que volien renovar la puresa del culte amb el model de la litúrgia dels primers segles de l’Església, sense tenir en compte que aquestes expressions de la pietat popular eren les que havien contribuït a salvaguardar la fe i la vida espiritual de molts fidels i a difondre el missatge cristià. Per tot això Pius XII defensà altra cop les mostres de pietat popular en la seva encíclica *Mediator Dei* de 21 de novembre de 1947⁶.

---

⁴ El concili tridentí fomentà la celebració i assistència, en general i en especial als eclesiàstics tan regulars com seculars, a les processons, tal i com decreta en el capítol XIII de la sessió XXV (Machuca Diez, Anastasio: *Los sacrosantos ecuménicos concilios de Trento y Vaticano en latín y castellano, con las notas latinas de la edición romana de 1893, otras en castellano aclaratorias, la historia de ambos concilios y un apéndice con documentos y datos interesantes*. Librería Católica de Don Gregorio del Amo. Madrid, 1903. Pàgs. 369-370.

⁵ *Tra le sollecitudine*. “Motu proprio”. (22-11-1903).

⁶ *Acta Apostolicae Sedis*. 39 (1947). Pàgs. 521-600.

Poca cosa ens deixà, en aquest sentit, el Concili Vaticà II, tret de les escadusseres referències en la constitució *Sacrosantum Concilium*⁷. D'aquí que de bell nou i de la mà del Decret de Joan Pau II, tot i els perills que envolten la pietat popular⁸ una vegada més en destaquem els seus valors amb les pertinents reserves⁹.

---

⁷ *Documentos del Vaticano II. Constituciones. Decretos. Declaraciones. BAC. Madrid 1967.* Constitución *Sacrosantum Concilium*, sobre la sagrada liturgia. Capítulo I, Principios generales para la reforma y fomento de la sagrada liturgia, I, 13 [Liturgia y ejercicios piadosos] (“Gozan también de una dignidad especial las prácticas religiosas de las iglesias particulares que se celebran por mandato de los Obispos, a tenor de las costumbres...”), III a, 23: [Tradición y progreso] (“Para conservar la sana tradición...”). Pàg. 146, i III d, 37: [Normas para adaptar la liturgia a la mentalidad y tradiciones de los pueblos] (“La Iglesia (...) estudia con simpatía y, si puede, conserva íntegro lo que en las costumbres de los pueblos encuentra que no esté indisolublemente vinculado a supersticiones y errores, y aun a veces los acepta en la misma liturgia, con tal que se pueda armonizar con el verdadero y auténtico espíritu litúrgico.”). Pàgs. 150-151; també en el decret *Apostolicam actuositatem*, sobre el apostolado de los seglares. Capítulo III, Los diversos campos del apostolado, 13 [El medio social] (“El apostolado en el medio social, es decir, el afán de llenar de espíritu cristiano el pensamiento y las costumbres...”) i Capítulo IV, Las diferentes formas del apostolado] 15 (“Los seglares pueden ejercer su acción apostólica como individuos o reunidos en varias comunidades o asociaciones”), 18 [Importancia de las formas organizadas del apostolado seglar] (“En las circunstancias actuales es de todo punto necesario que la esfera de la acción seglar se robustezca la forma asociada y organizada, puesto la estrecha unión de fuerzas es la única que vale para lograr plenamente todos los fines del apostolado moderno...”), i 19, [Multiplicidad de formas del apostolado organizado] (“...es grande la variedad existente en las asociaciones de apostolado (...) Entre estas asociaciones hay que considerar en primer lugar las que favorecen y alientan la unidad más íntima entre la vida práctica y la fe de sus miembros...”).

⁸ Congregación...: *Directorio...* Pàg. 58: “...el acento exclusivo en la piedad popular (...) .puede favorecer un alejamiento progresivo de los fieles respecto a la revelación cristiana (...); puede introducir en el culto cristiano elementos ambiguos (...) o simplemente expresiones de cultura y psicología de un pueblo o una etnia; puede crear la ilusión de alcanzar la trascendencia mediante expresiones religiosas viciadas...” i 63-64: “presencia insuficiente de elementos esenciales de la fe cristiana (...); el distanciamiento respecto a la vida sacramental de la Iglesia (...); la concepción utilitarista de algunas formas de piedad; la utilización de <<signos, gestos y fórmulas, que a veces adquieren excesiva importancia, hasta el punto de buscar lo espectacular>> [Juan Pablo II: Alocución a la Conferencia de obispos de Abruzzo y Molise en visita “ad limina”, 3. en *Acta Apostolicae Sedis* 78 (1986) 1140 ...”.

⁹ Congregación...: *Directorio...* Pàg. 59: “Liturgia y piedad popular son dos expresiones legítimas del culto cristiano, aunque no son homologables. No se deben oponer, ni equiparar, pero si armonizar... (...) Liturgia y piedad popular son dos expresiones culturales que se deben poner en relación mutua y fecunda...” i Pàgs. 61-63: “La piedad popular es una realidad viva de la Iglesia (...) <<un verdadero tesoro del pueblo de Dios>> [Juan Pablo II, Homilía pronunciada durante la celebración de la Palabra en La Serena (Chile) 2 en *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, X/1 (1987), o. C., 1078]; (...) tiene un sentido casi innato de lo sagrado y de lo trascendente (...) <<un sentido perspicaz de los atributos profundos de Dios: su paternidad, providencia, presencia amorosa y constante>> [Pablo VI, exhortación apostólica *Evangelii nuntiandi*, 48], su misericordia [Juan Pablo II, exhortación apostólica *Catechesi tradendae*, 54] (...); sugiere y alimenta: la paciencia, <<la resignación cristiana ante las situaciones irremediables>> [III Conferencia General del Episcopado Latinoamericano, *Documento de Puebla*, 913]; el abandono confiando en Dios; la capacidad de sufrir y de percibirle <<sentido de la cruz en la vida cotidiana>> [Pablo VI, exhortación...]; el deseo sincero de agradar al Señor, de reparar por las ofensas cometidas contra Él y de hacer penitencia; (...) la solidaridad y la apertura a los otros, el <<sentido de amistad, de caridad y de unión familiar>> [III Conferencia...]. La piedad popular (...) muestra (...) una viva sensibilidad al misterio de la pasión y muerte de Cristo [III Conferencia..., 912]. (...) La unión armónica del mensaje cristiano con la cultura de un pueblo, lo que con frecuencia se encuentra en las manifestaciones de la piedad popular, es un motivo más de la estima del magisterio por la misma. En la manifestaciones más auténticas de la piedad popular, de hecho, el mensaje cristiano, por una parte, asimila los modos de expresión de la cultura del pueblo, y, por otra, infunde los contenidos

Catalunya té una llarga tradició d'actes de religiositat i pietat popular, especialment pel que fa al cicle litúrgic de la Quaresma i la Setmana Santa, i, després de les disposicions emanades pel Concili Vaticà II, la Seu Apostòlica ha disposat a través del ja esmentat vàries vegades Decret de Joan Pau II diferents aspectes en aquest aspecte¹⁰, a l'entorn dels quals cal que fem algunes reflexions començant per la Quaresma¹¹, com a temps litúrgic que ens prepara i predisposa per a la celebració de la Pasqua, amb la també llarga tradició de complir els preceptes de l'Església apropant-nos als sagraments de la Penitència i de la Eucaristia¹² i amb la pràctica del *Via Crucis*¹³; respecte aquesta darrera pràctica, cal tenir present, a la fi de les catorze estacions de la forma tradicional, el sentit de fe i esperança en la resurrecció amb l'estació de l'*Anastasis*¹⁴.

Pel que fa a la Setmana Santa i quant a la dualitat entre la litúrgia i les processons, el Decret proposa una correcta harmonització entre ambdues¹⁵.

Les processons s'inicien el Diumenge de Rams i, com esdevé amb quasi totes les recomanacions que se'ns plantegen, la qüestió de la formació i instrucció dels fidels

---

evangélicos en la concepción de dicho pueblo sobre la vida y la muerte, la libertad, la misión y el destino del hombre.

*Así pues, la transmisión de padres a hijos, de una generación a otra, de las expresiones culturales, conlleva la transmisión de los principios cristianos. En algunos casos, la unión es tan profunda que elementos propios de la fe cristiana se han convertido en componentes de la identidad cultural de un pueblo [Juan Pablo II, Homilía pronunciada en el santuario de la Virgen maría de Zapopan, 2, en Acta Apostolicae Sedis 71 (1979) 228-229]. (...) ha sido un instrumento providencial para la conservación de la fe, allí donde los cristianos se veían privados de atención pastoral; (...) donde la evangelización ha sido insuficiente, <<gran parte de la población expresa su fe sobre todo mediante la piedad popular>> [III Conferencia..., 913]; (...) constituye un valioso e imprescindible <<punto de partida para conseguir que la fe del pueblo madure y se haga más profunda>> [III Conferencia..., 960].” I quant a la religiositat popular: “...<<por sus raíces esencialmente católicas, puede ser un remedio contra las sectas y una garantía de fidelidad al mensaje de la salvación>> [Juan Pablo II, Discurso de apertura de la IV Conferencia general del Episcopado latinoamericano en santo Domingo (12-10-1992), en *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XV/2 (1992) (Librería Editrice vaticana, Ciudad del Vaticano 1994) 323.*

¹⁰ Congregación...: *Directorio*.... Capítulo II, 75 [Criterios generales para la renovación de los ejercicios de piedad], Capítulo III [Principios teológicos para la valoración y renovación de la piedad popular, i Orientaciones para armonizar la piedad popular y la Liturgia (Premisa)], Capítulo IV: Año litúrgico y piedad popular. Pàgs. 68-115.

¹¹ Congregación...: *Directorio*.... Capítulo IV, 124-130. Pàgs. 101-105.

¹² *Codex Iuris Canonici*, can. 989 i 920.

¹³ Congregación...: *Directorio*.... Capítulo IV, 131-135. Pàgs. 105-107.

¹⁴ Congregación...: *Directorio*.... Capítulo IV, 134. Pàgs. 106-107.

¹⁵ Congregación...: *Directorio*.... Capítulo IV, 138. Pàgs. 108-109.

sobre el significat de la celebració és fonamental, allunyant falses creences que poden conduir a determinades formes de superstició, considerant els rams i les branques d'olivera simplement com una mena d'amulets.

En general és entre el Dijous Sant i el Divendres Sant quan a Catalunya tenen lloc, a més dels *Via Crucis*, les més importants processons - i la de Tarragona n'és un exemple i model -, anomenades de distinta manera – “Dansa de la mort”, “El Sant Enterrament”, “Crist mort”, etc. -, i, altre vegada, s'insisteix en la formació i instrucció dels fidels, i en que no interfereixin, ni substitueixin la celebració pròpiament litúrgica d'aquest dia¹⁶.

Ens restarien encara les celebracions dedicades al culte de la “Mare de Déu dels Dolors”, la “Verge de la Pietat” i la “Mare de Déu de la Soledat” del Dissabte Sant, la vetlla pasqual, la màxima solemnitat de l'any litúrgic amb el Diumenge de Pasqua - abans “de Glòria” - i el posterior *Via Lucis* fins la Pentacosta - abans “Pasqua granada” -¹⁷, però, condicionats pels obligats i reduïts límits d'extensió d'aquesta comunicació, deixem aquí les nostres notes històriques reflexions, sens dubte profitoses i dignes de ser tingudes en compte, tot concloent que malgrat constitucions, decrets i altres declaracions de la Seu Apostòlica, els designis del Senyor sempre són inescrutables i jo no seré qui m'oposi a una determinada religiositat i pietat d'un poble que sovint també resa sense plegar-se de mans.

---

¹⁶ Congregación...: *Directorio*.... Capítulo IV, 138: “se deberá conceder el primer lugar y el máximo relieve a la celebración litúrgica, y se deberá explicar a los fieles que ningún ejercicio de piedad debe sustituir a esta celebración, en su valor objetivo.” Pàg. 111.

¹⁷ Congregación...: *Directorio*.... Capítulo IV, 145-156. Pàgs. 112-119.